

Justitieombudsmannen
Katarina Pålsson

Allvarlig kritik mot Kriminalvården, häktet Umeå filial, för att inte ha sett till att en intagen fick del av sitt förundersökningsprotokoll samt för att ha lämnat felaktiga uppgifter om saken till den offentlige försvararen och polisen

Beslutet i korthet: En offentlig försvarare uppmärksammade att hans häktade klient inte hade tagit del av ett förundersökningsprotokoll. Han kontaktade därför häktet och förklarade att klienten omgående behövde få ta del av materialet. Även polisen tog kontakt med häktet för att säkerställa att den intagne kunde få tillgång till detta. Personalen i häktet bekräftade då att handlingarna fanns där och uppgav att den intagne kunde få tillgång till handlingarna om han själv frågade efter dem.

Först en kort tid innan den intagne förflyttades från häktet började man leta efter det aktuella förundersökningsprotokollet, men det hittades inte. Efter att JO inledde sin granskning återfanns handlingarna i en kartong i ett postrum. Utredningen tyder på att förundersökningsmaterialet hela tiden fanns i det utrymmet.

JO kan inte dra någon annan slutsats än att häktespersonal vid åtminstone två tillfällen lämnat positiva besked på frågor om den häktades möjligheter att ta del av förundersökningsprotokollet utan att ha följt upp vilket protokoll frågorna avsåg och om det fanns tillgängligt i häktet. Oavsett orsaken är det enligt JO helt oacceptabelt att häktet lämnade uppgifter som i sammanhanget varit direkt felaktiga till den offentlige försvararen och polisen.

JO anser att de brister som kommit fram i ärendet är minst sagt anmärkningsvärda. En så viktig fråga som en intagens tillgång till sitt förundersökningsprotokoll får inte hanteras på detta nonchalanta och undermåliga sätt. Häktet får allvarlig kritik.

Anmälan

I en anmälan som kom in till JO den 7 augusti 2023 förde advokaten AA fram klagomål mot häktet Umeå filial och anförde i huvudsak följande.

Han var offentlig försvarare för BB i ett brottmål. Åtal väcktes den 26 juli 2023 och huvudförhandlingen var planerad att börja den 14 augusti 2023.

Förundersökningen i målet var omfattande och torde inklusive tilläggsprotokoll ha uppgått till ca 7 000 sidor. BB var inte häktad i målet men däremot i ett annat brottmål.

I början av augusti 2023 fick han kännedom om att BB inte hade fått del av förundersökningen. Han tog därför kontakt med häktet och klargjorde att BB omgående behövde få del av förundersökningen för att kunna vara delaktig i förberedandet av försvaret. Personal på häktet lovade att tillse detta. Han informerade också åklagaren och tingsrätten om saken. När han pratade med BB den 6 augusti 2023 hade denne fortfarande inte fått ta del av förundersökningen med undantag för ett tilläggsprotokoll. Det fick honom att anmäla hinder mot huvudförhandlingen.

Utredning

En av JO:s medarbetare hämtade in muntliga upplysningar från ett vakthavande befäl vid anstalten Umeå. Vid samtalet den 17 augusti 2023 uppgav det vakthavande befälet i huvudsak följande:

BB kom till häktesfilialen Umeå den 13 juni 2023. [...] Han förflyttades från häktesfilialen Umeå den 9 augusti 2023. En kort tid innan BB blev förflyttad blev hon involverad i att undersöka vad som hade hänt med hans förundersökningsprotokoll. Det fanns uppgifter om att ett förundersökningsprotokoll på ungefär 6 000 sidor skulle ha inkommit till häktesfilialen runt den 15–16 juni. Något sådant protokoll hittades inte, varken i pappersformat eller som USB-minne, trots att personalen sökte efter det. I daganteckningarna finns det en uppgift om att det hade kommit in en handling den 14 juni 2023 men det framgår inte vad det var för handling. Det kom fram att BB hade haft tillgång till ett mindre förundersökningsprotokoll på omkring 300 sidor och som storleksmässigt verkade motsvara ett tilläggsprotokoll. Det normala tillvägagångssättet om polisen lämnar ett förundersökningsprotokoll till häktesfilialen Umeå är att det tas ner till avdelningen så att den intagne ska kunna ta del av det.

Efter kontakt med åklagaren i det brottmål som ärendet gäller fick JO del av ett yttrande som åklagaren hade gett in till tingsrätten. Av det framgår bl.a. följande. Den 16 juni 2023 skickades förundersökningsprotokollet med lastbilsbud till anstalten i Umeå. Anstalten och häktesavdelningen har samma adress. När åklagaren fick informationen att BB inte hade fått ta del av förundersökningen fick polisen direktiv att höra av sig till häktet. Till polisen uppgav häktets personal den 7 augusti 2023 att handlingarna fanns på häktet och att BB hade tillgång till handlingarna om han själv skulle fråga efter dem. När åklagaren på nytt fick veta att BB inte hade fått handlingarna transporterades en ny sändning av förundersökningen till det häkte där BB övernattade mellan 9 och 10 augusti 2023.

Därefter remitterades AA:s anmälan tillsammans med tjänsteanteckningen och åklagarens yttrande till Kriminalvården för yttrande.

Kriminalvårdens yttrande

I sitt yttrande anförde Kriminalvården, Region Nord, genom regionchefen, följande:

Utredning

Kriminalvården har utrett ärendet genom att dels inhämta uppgifter från häktet Umeå och den berörda häktesfilialen som finns i anslutning till anstalten Umeå, dels kontrollera uppgifter i det klientadministrativa systemet KVR. Genom utredningen har sammanfattningsvis följande kommit fram.

Post- och godshantering

Hantering av inkomna handlingar skiljer sig något avseende hur handlingen kommer in till häktet. Beroende på hur handlingen adresserats mottas den av olika personer. Om det finns en tydlig adressering ansvarar den som mottar handlingen för att den kommer till rätt person. Om den inkomna handlingen endast adresserats till anstalten eller häktet saknas dock tydliga rutiner och oftast placeras handlingen i anstaltens postrum i avvaktan på vidare hantering.

Särskilt om förundersökningsprotokoll

Förundersökningsprotokoll ankommer i normalfallet digitalt alternativt via polis och hanteras då av den som mottagit handlingen, som säkerställer att handlingen kommer rätt person tillhanda. Förundersökningsprotokollet har i det här fallet skickats till häktet som gods, vilket medför tillämpning av rutiner för godsmottagning. I samband med att förundersökningsprotokoll anländer till anstalten transporteras dessa i normalfallet omedelbart ned till häktesfilialen och delges klienten. Hur förfarandet ser ut beror lite på hur protokollet anlänt och vem som mottagit det. Protokollet förvaras därefter i avsedd papperssamlare på avdelning för att klienten ska kunna ta del av protokollet när denne så önskar och när möjlighet finns. När protokoll ankommer digitalt finns även möjlighet att använda så kallade förundersökningsplattor för att klienten ska kunna ta del av protokollet digitalt. Polismyndigheten eller den myndighet som ansvarar för protokollet kräver som regel även någon form av bekräftelse på att protokollet har delgivits.

Klienten har inte tagit del av förundersökningsprotokollet

I samband med att häktet Umeå lämnat uppgifter till Region Nord inför yttrandet till JO, och när anstalten fått kännedom om att protokollet ankommit via lastbilsbud, har anstaltens postrum sökts igenom. Där har aktuellt förundersökningsprotokoll påträffats i en delvis öppnad kartong endast märkt anstalten (Umeå) Ersboda med en röd spritpenna. Klienten har därmed uppenbarligen inte fått ta del av det aktuella förundersökningsprotokollet. Av en daganteckning i det klientadministrativa systemet daterad den 14 juni 2023 framgår att handlingar har kommit in till häktet. Av anteckningen framgår dock inte vilken typ av handlingar det rör sig om. Häktet har i efterhand kunnat konstatera att det rörde sig om handlingar som skulle till BB:s journal och att det inte avsåg det aktuella förundersökningsprotokollet. Det är fortfarande oklart när och hur det aktuella förundersökningsprotokollet har anlänt, men uppenbarligen har det ankommit till anstalten. Enligt en daganteckning från den 13 juli 2023, framgår att BB har haft ett förundersökningsprotokoll på sitt bostadsrum på häktet över natten och att personal vid uppläsning uppmärksammat att tre sidor saknas. Sidorna hittas i BB:s bostadsrum. Häktet Umeå har inte kunnat utröna vad det rör sig om för förundersökningsprotokoll, men mot bakgrund av det ovan beskrivna förefaller det osannolikt att det skulle röra sig om den förundersökning som aktuellt klagomål avser då det protokollet inte förefaller ha kommit BB till del.

Synpunkter från berörda befattningshavare

Några synpunkter från berörda befattningshavare, utöver de som redan inhämtats av JO per telefon, har inte gått att inhämta då ingen förefaller ha kännedom om när eller hur den aktuella försändelsen har ankommit till häktet. Häktet Umeå har försökt reda ut omständigheterna utan att kunna konstatera mer än vad som ovan har redovisats.

Rättslig reglering

Av 23 kap. 21 a § rättegångsbalken (1942:740) framgår att så snart åtal har beslutats har den misstänkte och försvararen rätt att på begäran få en papperskopia av protokoll och anteckningar från förundersökningen. Om en offentlig försvarare har förordnats för den misstänkte, ska en kopia lämnas eller sändas till försvararen. Den misstänkte och försvararen har också rätt att på begäran få en kopia av handlingar som innehåller sådant som har förekommit vid förundersökningen och som inte ingår i protokollet eller anteckningarna. En sådan kopia behöver inte lämnas om det finns risk för att sekretessbelagd uppgift obehörigen kommer att lämnas vidare, eller hinder mot det med hänsyn till materialets omfattning eller karaktär. När den misstänkte eller försvararen får ta del av ett protokoll eller en annan handling som innehåller sekretessbelagd uppgift, får ett förbehåll göras i enlighet med 10 kap. 4 § offentlighets- och sekretesslagen (2009:400).

I 1 kap. 4 § häkteslagen (2010:611) anges att varje intagen ska bemötas med respekt för sitt människovärde och med förståelse för de särskilda svårigheter som är förenade med frihetsberövandet.

Bedömning

Häktet Umeå har i det aktuella fallet brustit i sina rutiner, oavsett hur det aktuella förundersökningsprotokollet har ankommit häktet och hur det varit adresserat. Häktet har sedan detta uppdagades tydliggjort vem det är som har ansvaret vid inkommande gods och kommer även att bygga en ny godsmottagning för att förenkla hanteringen av gods som ankommer häktet Umeå.

Kriminalvården, Region Nord, bedömer att de åtgärder som vidtagits och planeras vid häktet Umeå kommer att motverka de brister som har identifierats i rutinerna kring godsmottagning. Det är även viktigt att fortsättningsvis regelbundet följa upp att rutinerna är kända inom verksamheten och välfungerande.

AA:s kommentarer

AA kommenterade remissvaret och anförde bl.a. följande.

Vad gäller det förundersökningsprotokoll som BB hade tillgång till i sitt rum i häktet var det, såvitt han kunnat utröna, del av ett protokoll i ett brottmål vid en annan tingsrätt. Det har alltså inte relevans i detta ärende.

Att BB av Kriminalvården berövats möjligheten att ta del av förundersökningen avseende de misstankar som riktats mot honom är allvarligt. På grund av detta fanns det en mycket stor fara att huvudförhandlingen mot honom inte hade kunnat genomföras som planerat. Genom insatser från tingsrätten, BB och AA själv möjliggjordes dock att huvudförhandlingen kunde genomföras utan att BB:s del handlades separat.

Kriminalvården har inte berört det faktum att personal vid häktet lämnade osanna uppgifter till honom, BB och en domare vid tingsrätten. Så fort han fick

kännedom om att BB inte hade fått del av förundersökningen kontaktade han häktet och fick då information om att förundersökningen fanns på häktet, men att den inte hade lämnats över till BB då han inte påkallat att få del av den. Detta var inte sant då BB hade gjort det flera gånger. Vid det telefonsamtal han hade med häktet i början av augusti 2023 utlovades att BB omgående skulle få del av förundersökningen. När han ett par dagar senare fick veta att BB fortfarande inte hade fått det begärde han på nytt att förundersökningen skulle lämnas över till BB. Återigen lovade häktet i Umeå att så skulle ske. Efter samtalet skickade han ett mejl till tingsrätten och åklagaren med information om att BB inte fått del av förundersökningen och att det fanns en risk för att det skulle föreligga hinder mot huvudförhandlingen. En domare vid tingsrätten kontaktade därefter häktet.

Till sitt yttrande bifogade AA en tjänsteanteckning som domaren upprättat över ett telefonsamtal med häktet den 8 augusti 2023. Av anteckningen framgår att häktet förklarade att BB skulle få eventuella återstående delar av förundersökningen under dagen eller kvällen för genomläsning i den mån han inte redan hade fått det.

Rättsliga utgångspunkter

I ett annat beslut denna dag har jag utförligt redogjort för rättsliga utgångspunkter när det gäller en intagens tillgång till förundersökningsprotokoll (gemensamt beslut i JO:s ärenden med dnr 5689-2023 och 5756-2023).

I korthet kan det sägas att utgångspunkten när det gäller en misstänkts rätt till utredningsmaterial i ett brottmål är den grundläggande rätten till en rättvis rättegång som slås fast i bl.a. 2 kap. 11 § andra stycket regeringsformen och i artikel 6 i Europakonventionen. Enligt artikel 6.3 b ska var och en som blivit anklagad för brott ha möjlighet att förbereda sitt förvar. En viktig förutsättning för att den anklagade ska kunna göra det på ett effektivt sätt är givetvis att han eller hon får tillgång till materialet i målet.

Som framgår av Kriminalvårdens yttrande har den misstänkte rätt till ett eget exemplar av förundersökningsprotokollet enligt 23 kap. 21 a § rättegångsbalken. JO har tidigare uttalat att även om den bestämmelsen inte är direkt tillämplig i Kriminalvårdens verksamhet är det av yttersta vikt att den som är häktad inte hindras från att tillvarata sina rättigheter. För den som är häktad i avvaktan på huvudförhandling i ett brottmål är möjligheten att ta del av förundersökningsprotokoll och annat processmaterial samt att kunna förbereda sitt försvar av central betydelse. (Se JO:s beslut den 18 januari 2016, dnr 979-2015, och den 14 november 2023, dnr 4667-2022.)

Enligt 8 § häktesförordningen (2010:2011) ska den myndighet som omhändertagit en intagens tillhörigheter, om inte något annat är föreskrivet, se till att dessa förvaras på ett betryggande sätt.

I det nämnda beslutet denna dag har jag konstaterat att en intagen som inte får inneha sitt förundersökningsprotokoll är helt beroende av att Kriminalvården förvarar och i övrigt hanterar protokollet på ett betryggande sätt. Vidare har jag uttalat att myndigheten måste se till att en intagen får tillgång till materialet i den utsträckning och på det sätt som behövs för att han eller hon ska kunna förbereda sitt försvar. Kriminalvården och dess personal har alltså i praktiken en högst väsentlig funktion när det gäller häktades rätt till en rättvis rättegång.

Bedömning

Av utredningen framgår att BB var intagen i häktet Umeå filial under perioden 13 juni–9 augusti 2023. Kriminalvården har inte kunnat klarlägga när det aktuella förundersökningsprotokollet kom till häktet men mot bakgrund av uppgifterna i åklagarens yttrande till tingsrätten utgår jag från att det skedde några dagar efter den 16 juni 2023. Därefter borde protokollet, såvitt jag förstår beskrivningen i myndighetens yttrande, ha tagits till häktesavdelningen och delgetts BB och sedan förvarats på avsedd plats där för att BB skulle kunna ta del av protokollet när han önskade det och möjlighet fanns. Det gjordes uppenbarligen inte utan i stället tyder utredningen på att förundersökningsmaterialet låg i en kartong i ett postrum under hela hans vistelse i häktet. Det upptäcktes först efter att JO hade inlett en granskning av ärendet.

En avgörande anledning till att förundersökningsprotokollet låg kvar i postrummet tycks ha varit att det saknades tydliga rutiner för hanteringen av gods adresserat endast till anstalten och häktesfilialen. Jag förutsätter att häktet har tagit det som hände på stort allvar och vidtagit tillräckliga åtgärder för att något liknande inte ska kunna inträffa igen.

Enligt anmälan till JO uppmärksammade den offentlige försvararen AA i början av augusti 2023 att BB inte hade tagit del av förundersökningen. Han tog därför kontakt med häktet och förklarade att BB omgående behövde få ta del av materialet. Personal på häktet lovade att se till det. Av ett yttrande från åklagaren till tingsrätten framgår att även polisen tog kontakt med häktet för att säkerställa att BB kunde få tillgång till handlingarna i förundersökningen. Häktespersonal svarade då polisen att handlingarna fanns på häktet och att BB hade tillgång till handlingarna om han själv skulle fråga efter dem.

Jag noterar precis som AA att Kriminalvården i sitt remissvar över huvud taget inte har berört dessa uppgifter i anmälan och det gäller även vad som nämns i åklagarens yttrande till tingsrätten. Dessa påfallande brister i Kriminalvårdens yttrande hindrar inte mig från att utveckla min syn på detta. Jag vill emellertid påpeka att den som står under JO:s tillsyn i enlighet med 13 kap. 6 § regeringsformen är skyldig att lämna de upplysningar och yttranden som JO begär inom ramen för utredningen av ett tillsynsärende. Bestämmelsen innebär en skyldighet för myndigheter och enskilda tjänstemän att biträda JO i utredningsarbetet (bet. 2023/24:KU11 s. 18). Den granskade myndigheten måste således göra det som är möjligt för att klarlägga sakförhållandena,

bl.a. genom att inhämta information från samtliga befattningshavare som kan bidra till den egna utredningen. Det här innebär också att en enskild tjänsteman inte kan avstå från att lämna uppgifter som kan ha betydelse för JO:s utredning, utan han eller hon måste sanningsenligt beskriva sina tjänsteåtgärder och sitt handlande. (Se mitt beslut den 19 september 2024, dnr 6048-2023 m.fl., med där gjorda hänvisningar.)

Jag kan inte dra någon annan slutsats av utredningen än att häktespersonalen vid åtminstone två tillfällen lämnade positiva besked på frågor om BB:s möjligheter att ta del av ett förundersökningsprotokoll utan att ha säkerställt vilket protokoll frågorna avsåg och om det fanns tillgängligt i häktet. Kriminalvårdspersonal måste givetvis vara mycket noggrannare än så, inte minst vid kontakterna med olika rättsliga aktörer. Oavsett orsaken är det helt oacceptabelt att häktet lämnade uppgifter som i sammanhanget var direkt felaktiga till den offentlige försvararen och polisen.

Kriminalvården har inte fått möjlighet att yttra sig över den tillkommande uppgiften om kontakten som en domare hade med häktet och jag avser inte att göra några närmare uttalanden i denna del. Jag kan dock nämna att jag av utredningen i mitt ärende får uppfattningen att häktet först omkring den tidpunkten började leta efter det aktuella förundersökningsprotokollet.

De brister som kommit fram i ärendet är minst sagt anmärkningsvärda. Att en intagen får ta del av sitt förundersökningsprotokoll handlar i grunden om rätten till en rättvis rättegång. En så viktig rättssäkerhetsfråga får inte hanteras på detta nonchalanta och undermåliga sätt. Häktet förtjänar allvarlig kritik.

Ärendet avslutas.

Beslutet har fattats av JO Katarina Pålsson. Dokumentet har fastställts digitalt och har ingen underskrift.

Seniora rättssakkunniga Mattias Karlsson har föredragit ärendet och byråchefen Johan Thorblad har deltagit i beredningen.